

артбук. Обов'язковою частиною таких конкурсів є колективне підведення підсумків та нагородження переможців, що також сприяє стабілізації інтересу до читання.

Використання прийомів стимулювання інтересу до книги й читання допомагає молодшим школярам зробити книгу супутником життя, а не тільки процесу набуття знань, прищеплювати повагу до книги, навчати розмірковувати, співчувати, виховувати систематичну потребу у читанні, сприяти тому, щоб книга сприймалася дітьми як диво, як витвір мистецтва.

Література

1. Гордіюк Н. Особливості сприймання художніх текстів молодшими школярами / Н.Гордіюк // *Мандрівець*. – 2013. – № 3–4. С. 75–78.

2. Заліток Л. М. Робота з книжкою в сучасній початковій школі крізь призму творчого розвитку ідей В. Сухомлинського / Л.М. Заліток // *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки*. – 2014. – Вип. 1.46. С. 61–68.

3. Комарівська Н. Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами фольклору / Н. Комарівська // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. – Вип. 46. – С. 30-33.

4. Лапшина І.М., Комарівська Н.О. Використання елементів сучасних інноваційних технологій у формуванні інтересу до дитячої літератури у дітей дошкільного віку / Н.О. Комарівська, І.М. Лапшина // *II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні технології в дошкільній освіті»*. – Переяслав-Хмельницький. – 28-29 березня 2019. – С.44-48.

Ірина Зелененька

м. Вінниця

Ірина Плоскіна

м. Вінниця

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

У РОДИНАХ ХОЛОДНОЯРІВЦІВ

(ЗА РОМАНОМ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН»)

Анотація. У статті йдеться про проблеми виховання лицарської честі, проблеми національної ідентифікації, порушені в історичному романі Василя Шкляра «Чорний ворон». Твір сприймається в контексті формування майбутнього покоління українців як демократів, як громадян України і як

європейців. Досліджувані проблеми переосмислені в романі через дослідження вельми драматичної сторінки історії України – визвольних змагань 20-х років ХХ століття. Це справді цікава спроба інтерпретації етнопедагогічних та етнокультурних цінностей українців як європейців, без принижень для інших народів. У романі зображено жителів Черкащини, Сумщини, Поділля, зображених у боротьбі за свободу від тоталітаризму. Письменник створив цікаві образи українських родин героїв, моделюючи міжвоєнну історію.

Ключові слова: етнопсихологія, історичний роман, героїчний епос, образ, символ, модернізм.

Abstract. *The article deals with the problems of educating personal history, the problems of national identification, the message in Vasyl Shklyar's historical novel «Black». The work is perceived in the context of forming the future generation of Ukrainians – Democrats, citizens of Ukraine and Europeans. The problems of rethinking in the novel are studied through the study of a large dramatic page in the history of Ukraine – the liberation struggle of the 1920s. This is a really interesting attempt to interpret the ethnopedagogical and ethnocultural values of Ukrainians as Europeans, without humiliation for other peoples.*

The novel depicts the inhabitants of Cherkasy, Sumy, Podillya, depicted in the struggle for freedom from totalitarianism. The writer created interesting images of Ukrainian families of heroes, modeling interwar history.

Keywords: *ethnopsychology, historical novel, heroic epic, image, symbol, modernism.*

Актуальність. Проблеми української освіти, виховання, ідентифікації та самоідентифікації, формування майбутнього покоління українців як громадян України хвилюють світову спільноту, а не лише є внутрішньодержавними, що спричинила, чи не найперше, війна на сході нашої країни, розв'язана, як засвідчує ООН, ззовні. Тому переосмислення історії, художніх епічних творів на історичні теми, зокрема, роману «Чорний ворон» Василя Шкляра, що потрапив до шкільної програми, є вельми актуальним. Письменники в ХХІ столітті творять таку художню реальність, у якій цікаво для сучасників моделюються важливі для фундаментування нації історичні події. У сучасній історичній українській прозі реалізуються спроби інтерпретації етнопедагогічних, етнокультурних цінностей українців як провідної нації України, без жодних понижень інших етносів, що дуже важливо в ключі

гуманізму. Отже, *мета нашого дослідження* полягає у з'ясуванні особливостей образотворення української родинності на прикладі героїв-холодноярців, у контексті опису специфіки етнопедагогічного мислення Василя Шкляра як майстра прози покрізь призму художнього моделювання історії.

Стан досліджень. Після виходу у світ друком роману «Залишенець» (за іншою редакцією – «Чорний Ворон») художні твори Василя Шкляра опинилися у фарватері читацької аудиторії, науковців-філологів також зацікавив феномен цього автора, зосібна, рівні елітарності та масовості досліджує в романі Романенко О. В [Крутивус 2011, с. 85–86], а стильові доміанти, сюжет і композицію, мову та символи вивчав Голобородько Я. Ю. [Голобородько 2010, с. 16–17]. Справа в тім, що український історичний роман популяризувався з середини 1990-х, про що пише у своїх дослідженнях історичної прози подільська дослідниця Віннічук А. П. [Віннічук 2009, с. 296–297], найбільше апелюючи до імен Олеса Гончара, Юрія Мушкетика, Романа Іваничука, Павла Загребельного, Івана Білика. Інша її колега Зелененька І.А. [Зелененька 2021, с. 511–512] продовжує пошуки, акцентуючи увагу на документалізації баталій з уст письменників-очевидців кількох війн, на прикладі Вадима Бойка, Володимира Лиса, Василя Шкляра, Бориса Гуменюка. Дослідниці констатують, що надважливим для виховання українців є опозиція безгрунтянству, наші письменники справді активно апелюють до етнічної, історичної пам'яті, використовуючи правдивий матеріал, особливо вирізняється в цьому як романіст-авантюрист і документаліст Василь Шкляр [10].

Нас зацікавило моделювання виховного потенціалу українців, борців за свободу, адже патріотичне виховання в нашого народу завжди було на чільному місці, що засвідчують століття боротьби за свободу з-під царсько-імперського ярма та виборена під завісу ХХ століття державність. Роман «Чорний Ворон» є сміливою спробою підняти болюче питання національно-визвольних змагань 20-х років ХХ століття в Холодному Яру, а також відновлення й реконструкції національної свідомості й державницької (на основі захисту материнства, сім'ї, рідного краю). «Залишенець» або «Чорний

ворон» – поетизований і детективізований епос про події втрати УНР та громадянську війну початку ХХ століття в Україні, безпосередньо – про історію Холодноярської республіки (тобто Холодноярівщини, Холодного Яру). Територія так званого Холодного Яру, відома гайдамаччиною з ХVІІІ століття, із 1919 по 1922 рр. була осердям визвольного руху. Василь Шкляр підсумував це так: «Хай по лісах, але живуть ще острівці нашої запільної держави, де гуляють хлопці з тризубами на рукавах» [Шкляр 2010, с. 261].

Повстанці, герої Василя Шкляра, вихідці з селянського середовища, які мирно сіяли хліб, займалися промислами, плекали свої родини або й не встигли стати батьками, взялися до зброї проти більшовиків; саме вони є носіями національної свідомості, хоча походять із різних етносів (це, звісно, в першу чергу українці, але є серед них «москалі», євреї, навіть китайці, котрі відмовляються виконувати чорну роботу з волі чекістів). Отже, найперше, на чому наголошує автор, – це віковічні гуманістичні норми, лицарські цінності, що влягали в кодекс поведінки представників української національно-етнічної спільноти, інакше б представники інших національностей не приєдналися до холодноярівців.

У романі є чимало прикладів, як більшовики й чекісти знищують українців, котрі посміли боротися за власну ідентифікацію, знищують сім'ї, жінок і дітей, аби героїчні людини серед народу більше не з'являлися. Звідси випливає, що автор моделює два рівні національної свідомості, сакральний та інфернальний. Традиційники, які визнають сакралізацію народного буття, – хлопці-лісовики, а також дружина Веремія – Ганнуся, сусідка Танасиха та прості селяни, які побіжно зображені у творі, проте це мирні хлібороби, виснажені війнами. Моторошна картина знищення більшовиками родин повстанців – це правдива й типова ситуація, автор не шкодує свого читача, оповідаючи жорстоку правду, записану з уст очевидців, а не вигадану: «... Ганнуся боса, розпатлана, і далі з усіх сил притискала до себе дитину, хоча й зовсім забула про неї, несла ніби якийсь згорточок і думала про весь світ, який вона бачила з високості. Йдучи на розстріл, жалібно повторювала: «Прощавай,

мій світе білесенький, прощавайте, пташки ріднесенькі...» [Шкляр 2010, с. 182]. Не визнають національне як пріоритет зрадники («перекинчики») та чекісти, прихильники терору (інфернальної форми свідомості).

Патріархальниками й ризикантами водночас постають лідери Холодного Яру. Отамани (Ларіон Загородній і Гонта-Лютий, Голик-Залізняк та Денис Гупало), в іменах та в бойових псевдах яких є натяки на наслідування козаччини та гайдамаччини, усвідомлюють важливість звичаїв традицій, відновлюють і наслідують усе, в чому вбачають пам'ять великих предків, прагнуть це передати хлопчакам, яких по змозі навчають бойової справи. Притчевими, міфічними є історії про отамана Веремію; про символічно швидкі пологи Ганнусі, отаманової жінки, про сліпу Євдосю, помічницю Ворона, провидицю, котра з Ірдинських боліт, а також і про літнього віщуна Варфоломія, звісно, й про старого ворона, що супроводжував невловного ватажка (це тотемізм і демонізм водночас), про зустріч Вовкулаки з вовком-одинаком. Незламними носіями української патріархальності, державницької ідеї символічно скульптурує Василь Шкляр таких героїв, як полковник Гамалій, це і представники українського уряду в екзилі (за кордоном, у Західній Європі) – Юрко Тютюнник, Гулий-Гуленко, у яких автор вбачає споконвічний «український дух».

Автор роману не випадково описує, як чекісти російською мовою характеризують одного з ватажків повсталих селян, образотворення наближається до ліпнини козацької, лицарської постаті: «...Следует обратить внимание на этого коварного и, по всей видимости, опытного разбойника – ему около 35 лет, носит вызывающий полуаршинный оселедец, любит наизусть почитать перед бандитами стихи Шевченка...» [Шкляр 2010, с. 171]. Холодноряці, як і герої УСС, цитували «Кобзар», мовби глобальну визвольну епопею, хронічку боротьби за свободу для всіх народів, дидактично могутню. Особливо пророцькими є згадані Шевченкові рядки з «Холодного Яру»: «І повіє новий огонь з Холодного Яру» (1845, В'юнища) [Шевченко 2009, с. 324], де йменується й монастир Мотрин (у мові повстанців він зафіксований у

поетизмі-сленгізмі – Мотря)[Шевченко 2009, с. 323]– порівняємо його з холодноярським закликком: «Воля України або смерть», який продовжив себе і в ХХІ столітті, зокрема, таку назву має 93-тя окрема механізована бригада ЗСУ.

У романі є часто згадуваними, опісля авторитету Тараса Шевченка, прізвища українських письменників Лесі Українки, Григорія Квітки-Основ'яненка: «...Вовкулака десь роздобув книжечку Квітки-Основ'яненка, він подовгу сидів з тою книжечкою біля нічного багаття, жадібно щось там вичитував, наче то був детальний план їхнього нападу на Лебединську цукроварню...» [Шкляр 2010, с. 56], при цьому мовні таланти отаманів пояснені через очуднення: «Після того читання Вовкула ціщось зробилося з мовою, наче йому язика на другий бік перевернуло...» [Шкляр 2010, с. 56]. Василь Шкляр не просто апелює до світових постатей серед українства, він анулює чекістсько-більшовицькі міфи про те, що українці, особливо повстанці та їхні ватажки є неосвіченими. Тому біографію Чорного Ворона та інших лісових отаманів автор подає з деталізацією освітніх досягнень, бойової звитяги, родинного виховання. Автор концепційно поляризує холодноярців (як виразників національної ідеї, воїнів, господарів і люблячих чоловіків) та зрадників і ворогів України (як безжальних убивць, брудних авантюристів і перелюбників).

Письменник осоромив колаборантів, перебіжчиків (так званих «перекинчиків»): чекіст Пьотр Птіцин (насправді зветься Петро Птах – і тут же пригадаємо Шпака та Скворцова зі «Шельменка-денщика» Григорія Квітки-Основ'яненка) зізнається, що він «хахол»: «Ви несмотріте, что у меня такая фамилия. Я, междупрочім, хахол...» [Шкляр 2010, с. 73], «Ви можете гаваріть на мове, мне будет пріятно. Удівітельно мелодічний язык» [Шкляр 2010, с. 73]. Птіцина дивує, що «... в підземній хаті стіни вибілені вапном. Угорі на покутті висіли образи Богоматері та її Сина, а нижче – розгорнуті полотнища двох прапорів: жовто-блакитний і чорний – холодноярський бойовий прапор, на якому срібною заполоччю було вигаптувано: «Воля України або смерть...» [Шкляр 2010, с. 74] (йдеться про історичний бойовий атрибут Холодноярської

республіки). Національна свідомість не просинається в чекістові й тоді, коли виринають у свідомості ретроспекції – про рідного діда, напідпитку сльози під виконання української народної пісні «Зозуля».

Портретні характеристики, а також деталі зброї, одягу, побуту холодноярівських повстанців теж моделюють їх в уяві читача як звитяжців, що продовжують традиції козаків, гайдамаків, січових стрільців. Але автор натякає, що цінності героїв Холодноярської республіки не вирости до повного розуміння потреби всеукраїнського збройного повстання, вони з гордоців недооцінили більшовиків й були понижені разом із родинами, побратимами, зв'язковими й монашками Мотриного монастиря (що дивом відновлювався зі століття у століття), котрі рятували й переховували поранених: « ... Пішли на амністію ... отамани Петренко, Дзигар, Олекса Чучупака...» [Шкляр 2010, с. 112], і їх, як «заблудлих овець», «вітали кременчуцькі чекісти...» [Шкляр 2010, с. 112]. Василь Шкляр пише про те, що після знищення «Мотря» почала відновлюватися й туди йшли бойчині та зв'язкові руху опору в постріг (зокрема, у романі сліпа віщунка Євдося оповідає так Чорному Воронові про наміри його коханої борчині Досі Апілат). Знищений чекістами й більшовиками Мотронин монастир, монастирські церкви, пограбовані, скинуті монастирські дзвони, спалена дзвіниця Івано-Златоустівської церкви, завербовані та погвалтовані черниці – це ті катастрофи, які змусили українців мовчати перед інтервентом, але зберегти християнську основу буття навіть у земляних схронах, вийшовши на резервацію. Різдво повсталі святкували навіть при повній безнадії: «... У кутку землянки навіть поставили дідуха, їхній кухар одноокий Карпусь приготував вечерю, як і годиться, з дванадцяти пісних страв. Діждавшись вечорової зорі, вони сіли до столу, проказали «Отче наш...», скуштували по ложці куті, а тоді, взявши чаші, стоячи пом'янули загиблих...» [Шкляр 2010, с. 294], та й загалом « ... у підземних хатах були образи, Ікона Спасителя, молитви», також шанували Спас. Як освічений і благородний постає в романі катакомбний отець Олексій Ставинський і як слизький – батюшка

православний Тимофій, автор ніби натякає на ухиляння від підтримки боротьби [Шкляр 2010, с. 277].

Отже, у романі відображено національно-історичну правду, що не суперечила християнському вихованню, хоча у творі переосмислено все ще малодосліджені події історії України. Роль правічної родинної, патріотичної моралі є фундаментальною не лише для збереження нації під гнітом окупантів, є наріжною у визвольній боротьбі, що й потрібно було довести.

Література

1. Віннічук А. П. Розвиток українського історичного роману // *Філологія: збірник наукових праць*. Київ, 2009. С. 296–300.
2. Голобородько Я. Енігматика. Гостросюжетність. Інфернальність // *Українська мова та література*. 2010. Число 13. С. 16–19.
3. Зелененька І. А., Плоскіна І. В. Художнє порівняння як специфічна форма трансляції історії в романі Василя Шкляра «Чорний ворон» // *THE WORLD OF SCIENCE AND INNOVATION Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. London, United Kingdom 10–12 February 2021. London, 2021. С. 502–511.
4. Історія української літератури / Н. С. Поляруш, А. П. Віннічук, В. П. Крупка, В. І. Ткаченко, О. М. Вешелені. Вінниця, 2017. 178 с.
5. Крутивус З. Знак з того світу: «Чорний ворон» («Залишенець» Василя Шкляра – коректна відповідь недругам України // *Березіль*. 2011. № 3/4. С. 180–185.
6. Романенко О. В. «Чорний ворон» Василя Шкляра: між високою та масовою літературою // *Наукові праці: наук.-метод. журнал*. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2010. Вип. 128: Філологія. Літературознавство. Т. 141. С. 85–89.
7. Стадніченко О. О. Роман Василя Шкляра «Чорний Ворон»: історична та художня правда // *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. №2. С. 307–312.
8. Старовойт Л. В. Художнє відображення українського національно-визвольного руху у романі В. Шкляра «Чорний Ворон» // *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. пр.* Миколаїв: МДУ, 2010. Вип. 6. С. 91–96.
9. Шевченко Т. Г. Кобзар./ Передмова Івана Дзюби. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2009. 720 с.
10. Шкляр В. У мене навіть еротика написана на документальному рівні// Високий Замок. Електронний режим доступу: <http://archive.wz.lviv.ua/articles/884299>.
11. Шкляр В. Чорний ворон. Залишенець. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2010. 381 с.